

BONYODALMAK A SZEGEDI POLGÁRŐRSÉG KÖRÜL
1806-BAN.

Manapság, amikor már egész katonaságunk fakóra változott és a sokkal eleve nehezebb régi szép hadseregnek már csak egyre jobban elhalványuló emléke él: talán nem lesz érdektelen, egy, még a régi hadseregnél is színesebb fegyveres testületről megemlékezni.

*

Szeged város aljegyzője, Aigner József, 1806 március 21-én jelentést terjeszt a városi tanács elé a szegedi polgárőrség állományáról.¹ Lehetetlen, hogy ennek a jelentésnek olvastára el ne mosolyodjunk. De mielőtt foglalkoznánk vele, lássuk csak az aljegyző felterjesztésének történelmi hátterét.

1805-ben Ausztria ismét háborúba keveredett Franciaországgal, ami ezúttal harmadik hadjárata volt Napoleon ellen. Ezt a háborút három haretéren vívta, még pedig Németország, Ausztria és Olaszország területén. Magyar katonák itt is, ott is résztvettek a harcokban s így a Szegeden állomásozó csapatok is elvonultak. Akkoriban Szeged helyőrsége az Auffenberg báró altábornagy nevét viselő 37. gyalogezred egy zászlóaljából és néhány szakasz lovasságból állott. Ezek a csapatok látták el az őrszolgálatot az akkor még fennállott várban, a kaszárnyában, az élelmezőraktárban, a posta- és a sóhivatalban.

Napoleon sikerei mindinkább aggasztóbbá tették a katonai helyzetet úgy, hogy a király október 27-én még az insurrekció behívását is kénytelen volt megparancsolni és a működő hadsereghez minden kéznél levő tartalékalakulást is bevontak. Így különösen az ország belsejében fekvő városok maradtak üresen, katonaság dolgában. A helyőrségeiktől ilyformán megfosztott nagyobb városok arra kényezterültek, hogy a biztonsági szolgálatot lakosaikból alakult polgári őrségek lássák el. Ez magabavéve se szokatlan, se gúnyolnivaló intézmény nem volt; azonban helyelközzel — s éppen a mi esetünkben is — furcsa kinövései támadtak. Minden katonaviselt ember tudja, hogy a fegyelem fenntartásának egyik eszköze a ruházat csínossága és egyformasága. Tarka-barka gyülekezetet nehéz rendben tartani, már csak azért is, mert hiányzik belőle az ugyanazon testülethez való tartozás kézzelfogható, külsőségekadta, szemebetűnő bizonyítéka. A külsőségek a testülethez tartozókban, az egyéb szolgálati és erkölcsi tényezőkkel kapcsolatban, megteremtik és ébrentartják az együttérzést és a közszellemet.

¹ *Hadtört. Levéltár*, Budapest: A budai General-Commando ltára. 1806. fasc. III. No. 127.

Ámde polgári őrségeket nem egykönnyen lehet tetszetős külsőbe bujztatni. Ez nem is okvetlenül szükséges, elég, ha rendes polgári ruházatukon, hivatásuknak külső jelül, karszalagot vagy más, egyszerű megkülönböztető jelvényt viselnek, katonás mivoltuk egyébként abban jut kifejezésre, hogy megfelelő fegyverzetük van és őrszolgálatukat a hadsereg szolgálati szabályzatának elvei szerint látják el. Lássuk már most, hogyan festett akkortájban Szeged város polgárőrsége?

Lothringen József herceg altábornagy, szegedi hadosztályparancsnok, 1806 március elején panaszkodik a budai General-Commandonak,² hogy Szeged szabad királyi város különböző módon ruhazza és fegyverzi fel polgárságát. Három magyar- és egy német-egyenruhás gyalogszázadot, továbbá egy lovasszázadot alakított,³ amelyek mindegyike önálló; ez nem felel meg a célnak és visszasságokat fog okozni. Hozzáteszi, hogy a tisztek piros és zöld fonallal átszőtt ezüst kardbojtot viselnek.

Időközben a hadbavonult csapatok egy része ismét elfoglalta rendes állomáshelyét, tehát a polgárőrségek létjogosultsága tulajdonképpen megszűnt. Aki azonban nem vet számot az emberi hiúsággal, hasztalan bízik a józan belátásban. A szegedi polgárőrök, úgy látszik, nagyon tetszelegtek cifra ruhájukban s hivatásuk fontosságától áthatva, a viláért se siettek azt levetni, hogy szürke mindennapi foglalkozásukhoz visszatérjenek. Báró Allvintzi József tábornagszernagy, akinek Lothringen herceg főntemlített jelentése szólt, kénytelen a dolgot az udvari haditanács elé vinni. Az öreg, jovialis gondolkozású Allvintzi sehogy se tudja megérteni azt, hogy amikor a lakosság színe-java az ellenség előtt áll, az ország belsejében abban versengenek a polgári alakulatok, hogy minél cifrább öltözetrel tegyenek túl egymáson.

Április 10-i jelentésében⁴ hasonló, régebbi esetre hivatkozik, amikor is a General-Commando ezeknek a polgári csapattesteknek részben fölösleges, részben káros voltára utalt, mert úgy sokaságuk, mint különböző egyenruhájuk és a hadseregével sokban egyező jelvényeik, súrlódásokat idéznek elő. Megemlíti, hogy például 1804-ben a temesvári polgári lövészsorozatok aranypaszományos, zöldtollas kalapot viseltek, holott az csupán a tábornoki kart illeti meg. Majd rátér a szegedi esetre. Felszólította, úgymond, a városi tanácsot, hogy nyilatkozzék az ügyről; a magistratus azonban az utolsó országgyűlés egy idevágó határozatára hivatkozik. Ha már most, fejt ki tovább Allvintzi, ilyen határozat valóban volt is, az csupán a csapatok távolléte idejére és a nemesi felkelés tartamára lehetett csak érvényes, még pedig azért, hogy a helyőrségeiktől megfosztott helyeken a tulajdon védelmét szolgálja. De most, amikor már mindenütt elegendő katonaság biztosítja a rendet, nincs értelme annak, hogy a polgárok idejüket haszontalanul pocékolják, igazi foglalkozásukat elhanyagolják s magukat felesleges költségbe verjék. Javasolja, hogy abban az esetben, ha legfelsőbb helyen mégis megengednék a polgári őrségek fenntartását, ezeknek száma korlátoz-

² *Hadtört. Levéltár:* i. h.

³ Aigner már öt gyalog- és két lovasszázadot mutat ki jelentésében (u. o.).

⁴ U. o.

tassék, egyenruhájuk elüssön a hadsereg ruházatától, a hadseregéhez hasonló jelvények viselése megtiltassék s végül a magyar hatóságok útján tüzetesen szabályoztassék a polgári őrségek szervezeti és ruházati rendje. Ugyanakkor válaszol Lothringen herceg felterjesztésére is, utasítván őt, hogy az udvari haditanács döntésének megérkeztéig igyekezzék a ruházkodás és a jelvényviselés terén burjánzó kinövéseket, amennyire lehet, megnyirbálni.

Nehéz dolga akadhatott a hercegnek, amikor ennek az utasításnak teljesítéséhez fogott. A bevezetésben idézett aljegyzői kimutatás ugyanis talán még sohse látott képet tár elénk, amelyből valaki azt hihetné, hogy Szegeden akkor heteken és hónapokon át ünnepték a farsangot, le nem vetvén a tarkabarka jelmezt, még akkor se, amikor már elhagyták a báltermet. Őt gyalog- és két lovas-század parancsnokáról, állományáról és felszereléséről számol be Aigner aljegyző. Vegyük őket szemügyre, úgy, ahogy a kimutatás felsorolja.

Pannin Boldizsár cs. kir. postamester gyalogszázadának létszáma 6 tiszt, 14 altiszt, 146 egyenruhás és 134 civilruhás polgárból állott. Ez a század így volt felöltöztetve és felszerelve: sötétkék bekecs, fekete orosz báránybőrprémmel, ugyanolyan színű zsinórzattal; fehér gomb, sötétkék nadrág, fekete csizma; gyöngyszínű csákó, fekete tollforgóval, fehér, piros és zölddel vegyített zsinórdíszszel; magyar kard, fehérszíjas tölténytáska, puska. A tisztek megkülönböztetésül ezüst zsinórzatot viseltek, a csákon ezüst, zöld és pirossal vegyített zsinórdíszítést; ugyanolyan kardbojtot s a kalapon* is hasonló bojtokat.

A második gyalogszázadban 6 tiszt, 10 altiszt, 63 egyenruhás és 36 egyéb polgár szolgált. Parancsnoka, *Popp Iván* kereskedő, így öltöztette és szerelte fel századát: aranygombos császárkék frakk, pipaespáros hajtókával. Arannyal vegyes sötétkék selyem vállszalag, szalmasárga mellény és nadrág, magyar csizma. Aranysujtásos fekete kalap, selyemrózsával, fekete tollbokrétával. Tölténytáska aranyozott sassal; fényes bőrből készült vállszíj, mellső részén aranyozott magyar korona, lelógó láncocskákkal, továbbá pajzs F. II. betűkkel. Fekete kardszíj, aranyozott sasosattal; kard, markolatán oroszlánfejjel; puska. Tisztek: arany vállszalag és arany kardbojt, sárga selyem táboriöv, aranybojtokkal.

Georgyeóvich Péter kereskedő gyalogszázada 4 tiszt, 3 altiszt, 28 egyenruhás és 65 civilruhás polgárból állott. A század következőkép volt felöltöztetve és felszerelve: sötétzöld zeke, karmazsinpiros hajtókával, arannyal átszőtt sárga vállszalag, gyöngyszínű mellény és nadrág aranypaszománnyal és sujtással. Fekete magyar csizma aranyzsinórral és rojtjal. Piros *ulánus-csapka*, fényes bőrből készült, aranysegélyű napellenzővel és arannyal átszőtt acélzöld zsinórdíszszel, hasonló rózsával és zöld tollbokrétával. Magyaréimeres tölténytáska, oroszlánfejes és láncos fekete szíjjal, az utóbbin kis pajzs, a város címerével. Arannyal vegyes acélzöld selyemkardbojt; puska. A tiszteket díszesebben kidolgozott ruházat és díszjelvények, azonkívül aranypaszománnyos piros kardszíj különböztették meg.

* A tiszteknek tehát csákójuk és kalapjuk is volt.

Müller Ferenc telekkönyvvezető gyalogszázada külsőben némileg elütött az előbbtől: búzavirágszínű dolmány, ugyanolyan zsinór-zatal; fehér gombok, fehér öv, fekete csizma, fekete csákó, fehér, zöld és piros zsinórdísszel és fekete tollforgóval. Tölténytáska fehér szíjjal, magyar kard, puska. A tisztek ruhája búzavirágszínű bekecs, fekete prémmel; a csákón ezüst paszomány, ezüsttel vegyes zsinórdísz. Ugyanolyan kardbojt. Állománya 6 tiszt, 14 altiszt, 70 egyenruhás és 300 más polgár volt.

Az ötödik gyalogszázadhoz 5 tiszt, 14 altiszt, 26 egyenruhás és 155 egyéb polgár volt beosztva. Parancsnoka *Csavoizky Joan* főfiskális. Ruhája és felszerelése a következő: sötétkék dolmány sárga zsinórzattal; sárga öv, fekete csizma. Fekete csákó, sárga zsinórdísszel és fekete tollforgóval. Tölténytáska fehér szíjjal, magyar kard, puska. Tisztek: bekecs nyestprémmel, a csákón arany zsinór, Arany mentekötő és kardbojt.

Dugonits Antal megyei pénztáros volt az első lovasszázad parancsnoka. Százada mindenben a Müller-féle gyalogszázadhoz hasonlóan volt öltöztetve és felszerelve, de panyókára vetett mentét is viselt. Létszáma 7 tiszt, 12 altiszt, 43 egyenruhás és 60 más polgár.

A Csavoizky-féle gyalogszázadéval egyforma ruhája volt a második lovasszázadnak, azzal a különbséggel, hogy ez is panyókára vetett mentét viselt. Parancsnoka, *Rózsa József* huszárcapitány, 3 tiszttel, 4 altiszttel és 30 civilruhás polgárral rendelkezett. Volt-e ezeknek a svadronoknak lovuk és mennyi? — nem tudjuk, mert erről a kimutatás egy árva szót se szól. Mint látjuk tehát, a szegedi polgárórség teljes létszáma 38 tiszt, 71 altiszt, 375 egyenruhás és 780 polgári ruhás fő volt.

Hogy mikor és hogyan oldotta meg Lothringen herceg ezt a kényes feladatát? arról már nem szól a krónika. Minthogy a General-Commando levéltárában erről az ügyről további adatok nincsenek, valószínű, hogy a felvert hullámok békésen el is simultak.

S. C.

TOLDI MIKLÓS.

Moór Elemér „Deutsche Spielmannstoffe in Ungarn“ című tanulmányában (*Ung. Jahrbücher*. V. 252.) Toldi Miklóssal kapcsolatban foglalkozik a „Toldi-monda történeti alapja“ c. cikkemmel is (*Hadtörténelmi Közlemények*: 1924) s elveti annak eredményeit, azt állítva, hogy az idézett cikkemben összeállított életrajzi adatok tulajdonképpen három, egy időben élt Toldi Miklósról vonatkoznak. Moór feltevése szerint Nagy Lajos idejében különböző Toldi családok éltek s ezeknek Miklós nevű tagjai egymással semmi kapcsolatban sem voltak, továbbá a Toldi Miklóst említő okleveles adatok között is olyan belső ellenmondásokat vél találni, amelyek lehetetlenné teszik ezen adatoknak egyetlen személyhez való kapcsolását.

1. A legfontosabb tehát annak eldöntése, hogy valóban élhetett-e több — Moór szerint három — Toldi Miklós a XIV. század második felében. Minthogy a Toldi név helynévből képződött, elméletben valóban lehetséges is feltételezni annyi Toldi családot, ahány Told falu volt. Moór felsorolja, hogy Somogy, Győr, Arad, Bihar és Nógrád

megyében volt egy-egy Told falu, illetőleg még Komárom megyében Toldvár falu. Ennek az utóbbinak azonban semmi köze sincs a Toldi családhoz, mivel a helység nem „castrum Told“, hanem falu, úgy-hogy az innen származó család csak *Toldvári*-nak nevezhette volna magát s nem Toldinak. A somogy megyei Told falu viszont a székes-fehérvári káptalan birtoka volt (*Csánki*: Magyarország történeti földrajza. II. 652), a győri meg a pannonhalmi apátságé (u. o. III. 561.), azaz egyházi földesurak jobbágybirtoka volt mindkét falu, ott nemesi család nem lakott s onnan a középkori társadalmi rend szerint egy „comes Nicolaus de Told“ sem kerülhetett ki. Hasonlóképen Arad megyében sem ismer Csánki Toldi családot, mert ide, Zaránd megyébe, az ország déli vidékére a bihari család egyes tagjai jutottak el, de csak a XV. században. (Erre vonatkozólag l. idézett cikkemet.) Ilyen módon tehát csak a nógrádi és a bihari Told falu jöhet tekintetbe. Az előbbiből származó Toldy család történetét eredeti oklevelek alapján részletesen összeállítottam értekezésemben s megállapítottam, hogy ez a család a XIV. században másik birtokáról következetesen Nagykerinek nevezte magát. Egyetlen Toldi nevű család élt tehát az Anjou-korban, a bihari s következőleg három különböző családból származó Toldi Miklós nem élhetett. A Toldi Miklóst említő okleveles adatok tehát csak a bihari családnak a tagjára vonatkozhatnak.

2. A másik kérdés az, hogy valóban van-e belső ellenmondás a Toldi Miklóst említő okleveles adatok között.

a) Ellentétet lát Moór abban, hogy Toldi Olaszországból visszatérve a király miles-e és 1366-ban gömöri comes lesz, mert — szerinte — 1368-ban ugyancsak egy Toldi Miklós ott a vicecomes. Csakhogy a „király miles“-viszony a király familiájába való tartozást jelent, a comes-ek pedig elsősorban a familia tagjai közül kerültek ki. Toldi a kinevezés ellenére továbbra is a királyi udvarban maradt, mert maga helyett leküldötte emberét, a vicecomes-t a megyébe. Oklevelek nevezik Toldit gömöri főispánnak (*Fejér*. Cod. dipl. IX. 3., 645, IX. 6., 147., 1366. és 1367.), de Moór Pesty Frigyesnek egy, minden forrásidézés nélküli összeállítása alapján egyszerűen degradálja a comest vicecomes-szé. Éppen cikkemben utaltam arra, hogy a hetvenes évek oklevélkiadói — a Zichy-códexben — lenyomatva az oklevelek szövegét, a regesztában a comest alispánnak fordították; csakhogy ez éppen egy félszázaddal előbb történt.

b) Kétségesnek tartja Moór, hogy az 1354-i pozsonyi várnagy s vicecomes és az 1355-i esztergomi érseki miles egy személy lehet. Minthogy azonban attól fogva, hogy Toldi Esztergomban van, már más a pozsonyi alispán, kétségtelen, hogy kiválva Megyesi Simon comes szolgálatából ő lépett át az esztergomi érsekébe.

c) Mereven tagadja Moór, hogy az olasz oklevelekben szereplő „comes Nicolaus de Thodi Ungarus“ azonos lehet Toldi Miklóssal; ő ezt a Thodi-t inkább egy Othim-i vagy Achina-i Miklóssal azonosítja, aki — szerinte — az olasz Todi városról nevezte el magát, mert ott valószínűleg birtokot szerzett magának. Ez a feltevés önkényes, semmivel sincs indokolva. Ellenmond neki a zsoldosvezér életmódja is, mert éppen nem valószínű, hogy egy Olaszországba menő elszegényedett magyar nemes, mint Athinai is, egy püspöki

székhelyen olyan nagy birtokot szerez magának, hogy azután arról a városról nevezheti el magát. De ellenmond e feltevésnek a név írása is, mert ma éppen úgy, mint a Muratori-féle nagy forrásgyűjtemény középkori olasz és latin szövegeiben egyaránt *Todi* a város neve, azt pedig bajos feltennünk, hogy az olasz közjegyző helytelenül írta volna le a szomszédos olasz város nevét, ha valóban Todi városáról nevezte volna magát a magyar katona. Sokkal logikusabb azt feltennünk, hogy a magyar Toldi nevet írta le a közjegyző — nem tévesen, hanem — fonetikusán. Mert hogy magyar volt ez a zsoldosvezér, azt a neve mellett mindég szereplő *Ungarus* jelző éppen úgy bizonyítja, mint az a tény is, hogy a zsoldoscsapat magyarokból és angolokból állott. Vajjon mondhatta-e Toldi Miklós, Nicolaus de Told, nevét Tódi-nak? A középkorból, pontosabban a XIV. századból bőven van példánk arra, hogy az „l” mássalhangzó kihagyásával megnyúlt a kiejtésben az előtte álló magánhangzó, akár csak mint ma a köznyelvben. Pl. *Babócsa*, 1369: Babolcha, 1348: Babocha (Csánki. II., 576.) éppen így Fonold, a mai Fonyód, Ólnod, a mai Ónod (u. o. II., 606., I., 167.). Bihar megyében: Boldogasszonyfalva, 1459: Bodógazonfalva (u. o. I., 604.); Bosold—Bosód (u. o. I., 605.). Szatmár megyében: Bobáld. 1335: Bobad (u. o. I., 471.) stb. Toldi tehát mondhatta a nevét Tódi-nak s azt azután hallomás után jegyezte fel az olasz közjegyző. Látszólag még mindég fenn lehet akadni a „de Thodi” kifejezésen, mert vagy a „de”, vagy az „i” felesleges. Pár analóg középkori eset felsorolása azonban mindenki meggyőzhet, hogy a neveknek ez az írása nem volt szokatlan még Magyarországon sem. „Nicolaus de Marchal”, „Dionysio de Marchali”, „Emericus et Johannes de Marczaly” (*Sztáray-oklevéltár*, II. 201., 212., 345. l.); „Johannes filius Foris de Bak”, „Thomas de Baky” (u. o. 265., 489. l.); egészen egykorú (1358—9-i) adatok: „nobiles de Cheb”, „Petro de Cheby” (*Anjoukori okmánytár*, VII., 418., 200 l.); „magistrum Thomam de Biry”, „pro Thoma de Byri” (ugyanazon oklevélben!), „Ladislaus filius Thome de Byri” (u. o. 80., 81., 84.). — Ezek az érvek, úgy hiszem, feljogosítanak bennünket, hogy a „comes Nicolaus de Thodi Ungarus”-on valóban Toldi Miklóst értsük s ne Athinai Miklóst. Vannak azonban más, indirekt érveink is: attól fogva, hogy Toldi 1366-tól kezdve ismét Magyarországon szerepel. Olaszországban nem említik többé nevét. (Ezúton fejezem ki hálás köszönetemet Feleky Károly úrnak, aki Temple-Leader-nek, az olaszországi fehércsapatról írott könyvéből, amelyet cikkem írásakor nem tudtam megszerezni, lekötelező előzékenységgel kijegyezte a magyar vonatkozású helyeket, többek között az 1367—1381. évekre vonatkozókat is, amelyek *nem* szólnak Toldiról. Az említett könyvből azt is megtudjuk, hogy 1365 nyarán az angol-magyar csapat vereséget szenvedve, Toldi is fogságba került. Így hazatérésének magyarázataát is megtaláljuk: kiszabadulva, jobbnak látta visszatérni hazájába.) A legegyszerűbb bizonyíték különben annak eldöntésére, hogy az Olaszországban szereplő Thodi azonos-e a magyar Toldival, annak a zsoldosszerződésnek a felkutatása volna, amelyet Toldi is megerősített pecsétjével. Amíg az előkerül, csak kombinációkra vagyunk utalva.

d) Moórnak egyetlen helyreigazítása helyes: Toldi valóban nem

volt Heves és Bihar megye főispánja. Ezt azonban én nem is állítottam, hanem cikkem elején éppen mint a kutatás akkori állása szerinti felfogást jegyeztem fel. Ez azonban a dolog lényegén semmit sem változtat, mert Toldi gömöri és utóbb szabolcsi főispánsága (*Zichy-oklevéltár*, IV, 243., 304., 308., 1383, 1385) kétségtelen.

Ezek után a legcsekélyebb okot sem találok, hogy Toldi Miklós életrajzán csak hajszálnyit is változtassak. Annál kevésbé, mert a cikkemben előadott életrajzi adatok egy olyan felfelé törő pálya határjelzői, amely pálya a XIV. század társadalmi rétegződésének mindenben megfelel, amely egyenesen tipikusnak nevezhető. A legkisebb ellenmondás sincs az adatok között s a XIV. századi viszonyok ismerete egyenesen lehetetlenné is teszi, hogy ezeket az adatokat ne kapcsoljuk össze, hanem, mint Moór teszi, három ember részére széttördeljük.

Dr. Mályusz Elemér.